סוגיא בדף

פדיון הבן ע״מ להחזיר (בכורות נא)

גליון 512

בדף נא: תנינא להא דתנו רבנן נתנו לעשרה כהנים בבת אחת יצא, בזה אחר זה יצא. נטלו והחזירו לו יצא. וכך היה מנהגו של רבי טרפון שהיה נוטל ומחזיר וכו׳. רבי חנינא היה רגיל ושקיל ומהדר, חזייה להוא גברא דהוה קא אזיל ואתי קמיה. אמר ליה לא גמרת ויהבת, מידעם ביש עבדת (לפי גירסת רש״י) הילכך אין בנו (בנך) פדוי.

מבואר בגמ׳ שאם הכהן קיבל את הכסף של פדיון הבן והחזיר את הכסף לאב, יצא ידי חובת פדיון בנו אבל אם הנותן מלכתחילה לא התכוין לתת מתנה גמורה אלא ציפה שהכהן יחזיר לו, לא יצא.

ופירש״י (בד״ה מידעם ביש עבדת) דבר רע עשית הלכך אין בנך פדוי אם אחזירם. לשון אחר אפילו לא אחזירם אין בנך פדוי.

לפי הל״ק ברש״י יוצא שאם לא החזיר בנו פדוי. ואילו לפי הל״ב גם אם לא החזיר אין בנו פדוי. וצ״ב.

ובתוס׳ (בד״ה הלכך) הקשו תימה מ״ש ממתנה ע״מ להחזיר דאמרינן בפ״ק דקידושין דבנו פדוי. וי״ל דהכא רבי חנינא לא היה רוצה לזכות אלא במתנה גמורה דאסרינן התם לעשות כן מפני שנראה ככהן המסייע בבית הגרנות. והיינו שנראה שעושה לו טובה שמחזיר לו הכסף כדי שיתן לו מתנות אחרות.

מבואר בתוס׳ שמצד נתינת האב היה מועיל אלא דמחמת שהכהן לא רצה לקבל ע״מ להחזיר לכן אין בנו פדוי. ויוצא שא״א לפדות בעל כרחו של הכהן ולכן צריך הסכמתו.

אמנם בהל׳ בכורות להרמב״ן כתב מידעם ביש עבדת הילכך אין בנו פדוי דא״נ לא מהדרנא לך אין בנו פדוי כיון דלא גמר ויהיב, וכן הלכתא. ובדגמר ויהיב ליה ה׳ סלעים ע״מ להחזיר בנו פדוי דאמר רבא מתנה ע״מ להחזיר שמה מתנה ובפדיון הבן פדוי. ואסור לעשות כן מפני שנראה ככהן המסייע בבית הגרנות וכו׳.

מבואר ברמב״ן דבציור של הגמ׳ עם רבי חנינא הסיבה שלא יצא אינה מחמת שהכהן לא רצה אלא שחסר בעצם נתינת האב דלא גמר ויהיב אבל אם גמר ויהיב במתנה ע״מ להחזיר בנו פדוי. וצ״ב מה ההבדל בין לא גמר ויהיב לבין מתנה ע״מ להחזיר, הרי גם שם לא התכוין לתת מתנה גמורה.

וכתב הש״ך (יו״ד סי׳ שה סע׳ ח בק״ח) דבמתנה ע״מ להחזיר גומר בלבו שעה אחת לשם מתנה אבל כשלא גמר בלבו שעה אחת לשם מתנה אין בנו פדוי.

ובביאור הגר״א (שם) כתב דבמתנה ע״מ להחזיר הוי מתנה גמורה אלא שעושה תנאי שיחזיר לו והוי כמתנה על דבר אחר שיעשה לו אבל כשנותן כדי שיחזיר אינו נותן במתנה גמורה ולאו כלום הוא.

ובקובץ שיעורים (קידושין אות לו) הקשה רבי אלחנן דצ״ע איך מהני מתנה ע״מ להחזיר בפדיון הבן דהא לכאורה פדה״ב אינו אלא פריעת חוב גרידא ובפרעון ודאי לא מהני מתנה ע״מ להחזיר אא״כ מקבל המלוה מרצונו דהוי מחילה ולא פרעון ובודאי אם יתן לעני צדקה ע״מ להחזיר לא קיים מצות צדקה ומ״ש פדה״ב.

וצ״ל דהחוב בפדה״ב הוא בתולדה מהמצוה וכיון דהמצוה מתקיימת במתנה ע״מ להחזיר כמו בכל מתנות כהונה ממילא מסתלק החוב. אלא דקשה מהא דבספק פדיון הבן הממע״ה ואם העיקר הוא המצוה ראוי לילך מספיקו להחמיר, עכת״ד.

וע״כ י״ל דיסוד החיוב של פדה״ב הוא מצוה אבל המצוה היא לתת ממון לכהן. ובכה״ג שהדין הוא שאין צריך לתת לו ממון כי הממע״ה ממילא אינו חייב במצוה. וה״ה אם מתקיימת המצוה באופן שנותן והוי נתינה גמורה של ה׳ סלעים (כלשון הגר״א) גם אם הכהן לא ירויח יצא כי נתן לכהן וקיים המצוה ואע״פ שהכהן לא הרויח כי מחמת התנאי צריך להחזיר. (ועי׳ נתיבות סי׳ קצ סק״ב ובדברי יחזקאל סי׳ לט אות ד).

והנה מבואר ברמב״ן שאם האב לא רצה לתת אלא סמך שיחזיר לו אינו יוצא, ואפילו שהכהן לא החזיר לו, וכל״ב ברש״י. וכן כתב בשו״ת הרשב״א (ח״א סי׳ קצח). והקשה במחנה אפרים (זכיה ומתנה סי׳ ח)

דאי תקפו כהן אין מוציאין מידו (בספק בכור שתפס הכהן דפסק הרמב"ם שאין מוציאין מידו) כי לא גמר אבי הבן מאי הוי הלא כל שבאו ליד כהן כבר זכה בהם, וכי מחזירם אח"כ אינו אלא מתנה. ויותר קשה ע"ד הרשב"א דס"ל דאפי' לא החזירם אין בנו פדוי, וכי גרע מתקפו כהן דאע"ג דהוי ספק אין מוציאין מידו וכ"ש הכא דהוי ודאי דאי תפס אין מוציאין מידו, וזכה בהם הכהן (ולמ"ד טובת הנאה ממון צריך ליתן לבעלים דמי טובת הנאה).

ותירץ דדוקא בתרומות ומתנות כהנים הוא דכתב הרמב"ם דאם תפסה הכהן זכה בהם משום דמשעה שהפרישם נעשה ממונא דכהנים ואין לבעלים אלא טובת הנאה משא"כ בחמש סלעים דפדיון הבן דכל כמה שלא באו לידי הכהן ממונא דבעלים הוי ואין לכהן זכיה בנכסיו של זה וכו' וכיון שכן כי תפס הכהן בחמש סלעים לא זכה בהם שיכול לומר לכהן אחר אני רוצה ליתן מה שאני חייב ונמצאו אלו שביד כהן גזל הם בידו ולכן אמר ר"ח להוא גברא שאין בנו פדוי. חידש המחנה אפרים דלא שייך הדין של תקפו כהן אין מוציאין מידו בפדיון הבן.

אמנם במהרי"ט אלגזי הביא ראיה מהגמ' בב"מ (דף ו:) שגם בבכור אדם אין מוציאין מידו, והא דלא יצא בסוגיין הוא משום דנהי דזכה בהם הכהן מ"מ כיון שהנותן לא גמר בדעתו ליתנם במתנה גמורה לא יצא.

ובשו"ת שואל ומשיב (מהדורא תניינא ח"א סי' נז) ביאר דבפדיון הבן תלה הכתוב בפודה ולכן כל שלא רצה ליתן אינו יוצא יד"ח.

ובשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רצ) כתב שאם הנותן לא כיון להקנות כלל אע"פ שהכהן כיון לקנות ולענין דיני ממונות כה"ג דברים שבלב אינם דברים וקנה המקבל מ"מ לא יצא כי קיי"ל דמצות דאורייתא בעו כוונה, והוא לא כיון.

ועוד כתב במהרי"ט אלגזי שאפילו אם הדין הוא שתקפו כהן אין מוציאין מידו אבל לכתחילה אסור לכהן לקחת שלא מדעת הבעלים וא"כ רבי חנינא לא כיון לזכות בו כי אם על דעת שגמר הנותן בדעתו, וכל שהתברר שלא גמר בלבו לתת הרי שלא נתקיימה מצות נתינה כלל.

חוץ מהנידון אי בעינן רצון האב לתת יש עוד נידון האם צריך רצון הכהן לקבל. דהא מבואר בתוס' (הנ"ל) שאם רבי חנינא לא רצה לקבל במתנה ע"מ להחזיר כדי שלא יראה ככהן המחזר על הגרנות לא הוי פדוי.

ובשו"ע (סי' שה סע' ח) כתב אבל לא יתן הוא לכהן ע"מ שיחזיר לו ואם עשה כן והחזיר לו (ודעת הכהן היתה מתחילה שלא לקבלה ע"מ להחזיר, תוספת הרמ"א) אין בנו פדוי עד שיגמר בלבו ליתן לו מתנה גמורה וכו'. ובהמשך הסעיף הוסיף המחבר ומ"מ אם עבר וקבלם ופירש שנותן לו ע"מ להחזיר שמה מתנה (ודוקא שאמר ע"מ להחזיר אבל אי אמר הא לך ה' סליעים ותחזירם לי לא הוי מתנה ואין בנו פדוי.

בתחילת הסעיף כתב בשו"ע דלא מהני בנתן ע"מ להחזיר ובסיפא כתב דמהני. והביא הש"ך הרבה הבינו דהחילוק הוא שאם לא גמר בדעתו ליתנו לשם מתנה לא יצא אבל אם פירש דבריו שנותן ע"מ להחזיר אז כיון דשעה אחת גמר בליבו שיהא לשם מתנה יצא ידי נתינה. ולפי"ז מה שהוסיף הרמ"א שדעת הכהן וכו' היינו אע"פ שדעת הכהן היתה לקבל מתנה גמורה בכל זאת לא מהני.

וכתב הש"ך אבל אין נ"ל דעת הרב כן אלא נראה שהוא מפרש דעת המחבר דברישא כיון שלא פירש דבריו שנותן ע"מ להחזיר א"כ דעת הכהן היה לקבלם במתנה גמורה ולא ע"מ להחזיר והאב היה דעתו שיחזירם לו הלכך אינו פדוי אבל בסיפא כיון שפירש דבריו ואמר שנותן לו ע"מ להחזיר א"כ כיון שגם דעת הכהן כן יצא.

ויוצא דלפי הבנת העטרת זקנים הכל תלוי בנותן שאם נתן ע"מ להחזיר מהני ואם לא נתן בתורת תנאי אלא חשב שיחזיר מיד ולא היתה דעתו למתנה כלל לא מהני. אבל לפי הבנת הש"ך גם ברישא איירי שנתן ע"מ להחזיר רק שהיה חסר בהסכמת הכהן ולכן לא מהני. מבואר דלש"ך בעינן גם הסכמת הכהן אבל לפי הפשט הראשון גם אם הכהן לא הסכים מהני אם נתן במתנה ע"מ להחזיר. (ועי' ריטב"א קידושין ו:).

נמצינו למדים דלהבנת המחנה אפרים אם היה דין ת"כ אין מוציאין מידו בפדה"ב היה יוצא גם אם לא רצה. ולפי המהרי"ט אלגזי ועוד לא יצא. ולגבי הסכמת הכהן נחלקו הש"ך והעט"ז אי בעינן אי לא.